

„КОСОВСКИ БОЈ" АМВРОСИЈА ЈАНКОВИЋА

Године 1776 завршио је Амвросије Јанковић своју колшозицију К о с о в с к и б о ј на западној лунети трпезарије манастира Раванице у Врднику. Слика је рађена о трошку Давида Рацковића, новосадског грађанина, коме је Алексије Везилић посветио ову строфу у своме „Славохраму аустријских Сербља учевног сталежа" 1788:

Твоје перо надилази јастреба висину,
А песме ти посрамљују славуја милину,;
Ој Давиде Рацковићу Новосадска дико
Краснославног мудросвјета, спасоносна
слико.¹

Осим „Косовског боја" Јанковић је, изгледа, сликао и сцене библиске садржине у декоративним украсима на плафону трпезарије, које су донекле очишћене од креча. Педесетих година прошлог века сликар Петар Чортановић насликао је на зидовима трпезарије разне личности из Косовског циклуса, које су се могле видети све до 1941 године.² За време усташке владавине све ове слике су покривене кречом. Косовски бој, међутим, уништен је још за време Првог светског рата од стране аустро-угарских војних власти, вероватно као дело патриотске садржине на које су Сремци били нарочито поносити.³

Први покушај откривања и чишћења „Косовског боја", датира из јула 1953 године,⁴ а тек крајем 1955 екипе Завода за заштиту културних споменика Војводине и Србије завршиле су чишћење лунете у којој

је био насликан „Косовски бој".⁵ Од слике су нађени само остаци. Али на основу ових фрагмената и на основу проучавања других елемената, у могућности смо да добијемо нешто одређенију претставу о тој слици.

Из сачуваних фрагмената може да се назре распоред фигура. С леве стране налази се турска војска, а с десне српска. Поједини делови шатора, копаља, коња и чалми дају мање одређену слику о левој страни. Српска страна нешто је боље очувана. На доњој ивици слике, изнад наслова, налазе се оружје и шлемови. У првом плану је лепо очуван фрагмент коњаника у узаним црвеним чакширама и чизмама, који држи фригиски штит у облику полумесеца. Изнад њега, нешто у десно, налазе се редови коња, а више њих лепо очуван фрагмент српских коњаника. Они имају на глави високе хусарске чакове светло плаве боје, доламе разних боја са малим гајтанима и сабље у руци. Изнад њихових глава су сличне црвене капе и копља другог српског одреда и барјаци плави и жути са белим крстом.

Срећом, сачуван нам је централни део ове стране у бакрорезу Густава Морелија који је рађен за монументалну едицију „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild", Übersichtsband 2. Abtheilung, Wien, 1887.⁶ Одавде га је узео Стјепан Сркуљ и објавио у својој „Povjesti srednjeg vijeka", Загреб, 1908. За своју историју Сркуљ је узимао само аутентичан ликовни материјал: фотографије остатака средњовековне архитектуре, планове, скулптуру, минијатуре, оружје итд. Сматрајући да је врдничка слика најстарији приказ Косовске

¹ „Спеван од Алексе Везилића, а прерађен од Ник. Боројевића", С е д м и ц а, I, 23 августа 1852.

² С е д м и ц а, III, 1854, 120.

³ Србски народни лист, 1837, 198—199.

⁴ „Откривен Косовски бој у Врднику?" П о л и т и к а, 27 јула 1953.

⁵ Јован Севдић, Остали су само фрагменти, Д н е в н и к, Нови Сад, 4 I 1956.

⁶ На стр. 31. На ово дело љубазно ме је упозорио др Светозар Радојчић, проф. Универзитета у Београду.

битке, он је унео бакорез у илустрације своје историје, не упуштајући сеукритичку оцену историских схватања Амвросија Јанковића. На Морелијевом бакорезу приказан је кнез Лазар, окружен коњаницима, изнад чијих глава лепршају барјаци: У садржају књиге бакорез је овако објашњен: „Serbische Krieger in der Zweiten Schlacht auf dem Rigomezô (Косово Поље) nach dem Originalbild im Kloster zu Ravanitza". Међутим очигледно је да овде није у питању друга косовска битка 1448, него прва битка 1389, како се то уосталом види из делимичних фрагмената наслова испод оригиналне слике у Врднику. Међутим, Морелијев бакорез, у нечем се разликује од оригиналних фрагмената: у распореду војничких одреда, у деловима опреме, у ситним појединостима. Али углавном, положај Срба, ношња, прилично се подударају. Морели је уствари нешто слободније интерпретовао у своме бакорезу Јанковићеву слику.

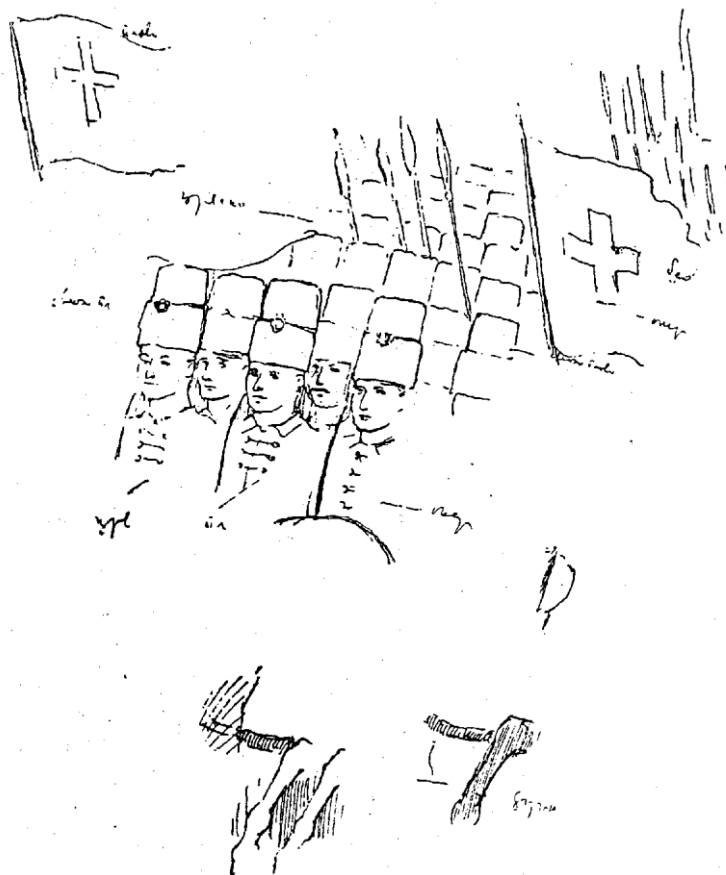
Замисао Амвросија Јанковића оригинална је за оно доба, јер у том мотиву он није имао претходника у ондашњем српском сликарству. Додуше, атмосфера је била

таква да је тај мотив могао сазрети за обраду. Године 1741 приказао је Христифор Жефаровић портрете српских владара у својој „Стематографији"; Јоаким Марковић је приказао у два сликама како Срби и Хрвати добијају привилегије од византиских и аустријских владара; године 1773 Захарија Орфелин је израдио бакорез кнеза Лазара. Али Орфелин је био образован уметник, члан бечке академије, и тај посао он је извео са знањем и сигурношћу, користећи се страним узорима. Могу му се само правити приговори са гледишта историске тачности. У поређењу са Орфелином, Јанковић је имао много сложенији проблем: нову тему са масом фигура, која би претстављала тежак задатак и за једног образованог сликара.

У погледу локалне боје Јанковићева слика има сва обележја савремених схватања историје. Кнез Лазар је у оклопу, заогрнут плаштом, а на глави има круну. Овде је

Јанковић приказао профани владарски костим који ће послужити као узор доцнијим уметницима. Није искључено да се он сам инспирисао бакорезом цара Душана од Христифора Жефаровића. Што се тиче српских војника, они су сви једнообразно одевени. То су све голобради младићи, прави регрути. Ми верујемо да су овде овековечене извесне институције које су раније стварно постојале. У ратовима 1683—1717 Срби су узели активног учешћа, као народна војска у уређеним формацијама. Доцније, 1734 митрополит Вићентије Јовановић образовао је српски хусарски пук који се издржавао о трошку нашег народа. Митрополит је желео да се овим националним пуком Срби афирмирају као народност у оквиру аустријске монархије.¹ Јанковић је сматрао да ће углед Срба бити већи ако их прикаже као униформисану и уређену војску, а таква јединица био је свакако српски

¹ О постанку српског хусарског пука в. Србскій споменици од М. Л. Седмица I, 1852, 4—5 и даље.

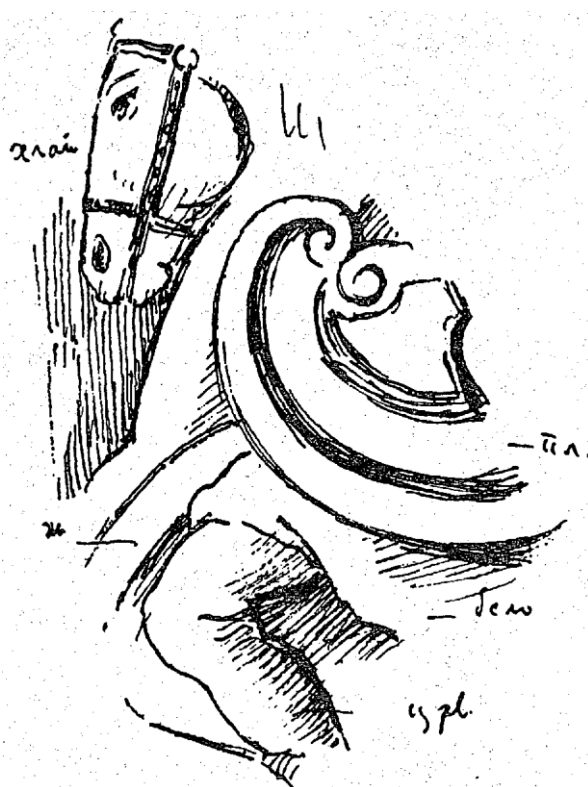

Сл. 1. —Српска коњица (детал са оригинала)

хусарски пук. Његова униформа је вероватно и насликана на овој слици.¹

Од интереса је стил Амвросија Јанковића у овој слици. Његове фреске у манастиру Раковцу делом су познате и приказују га као сликара знатне радозналости, скоро западњачке оријентације.² Међутим, у Косовском боју налазе се хетерогени елементи: традиције средњовековног сликарства и барокна обележја. Модерно схватање простора, карактеристично за нове тежње у српском сликарству XVIII века, овде није изразито. Судећи по Морелијевом бакрорезу, Јанковић је применио обратну (инверзну) перспективу: коњаници у првом плану мањи су од кнеза Лазара и његове групе који се налазе даље од њих. Коњаници се не смањују према правилима линеарне перспективе, него су у једном реду сви исте величине, од најближег до најдаљег. Међутим, задњи редови друкчије су приказани на оригиналној слици. Они су насликани један иза другог, густо збијени, на начин који потсећа на приказивање маса у византиском сликарству почевши од XIV века.³ На Морелијевој гравир задњи редови су умањени, али на оригиналној слици перспективне деформације су једва изражене. Коњи ратника потсећају више на стил фресака, него на реалистичке покушаје обраде коња Христифора Жефаровића и Дидштрија Поповића. Изузетак чини слободније схваћен коњ у првом плану.

За ову слику Јанковић се свакако инспирисао неким од страних бакрореза или слика који су претстављали ратове Аустријанаца са Турцима у XVII и XVIII веку. То се види по обради убојног поретка, по покрету лојединих коњаника по цртежу драперије и застава. Осим тога у доњем делу слике налазе се шлемови — мориони карактеристични за војничко наоружање XVI и XVII века. Они се нису носили за Јанковићевог живота па се и по томе види Јанковићев узор: гравире или слике мајстора битака XVII века. Овде су испољена барокна обележја композиције. Морели приказује Србе са плитким конусним штито-

Сл. 2. — Српски коњаник (деталј са оригинала)

вима какве су носиле турске спахије.⁴ Међутим, на зиду је сачуван фрагмент коњаника са штитом тзв. „пелта“, који антички скулптори дају Тројанцима и Амазонкама⁵. Јанковић је овде унео један класицистички елемент, знатно раније него што је то био случај са Јаковом Орфелином када је радио илустрације за Рајићеву „Историју разних Славенских пародов наипаче Болгар, Хорватов и Сербов“ (1794). Извор је морао бити исти: бакрорези страних мајстора, можда из неког дела о античком костиму. У нашој литератури стил Јанковићевог „Косовског боја“ био је знатно другачије оцењен, вероватно зато што слика није била потпуно позната.⁶

Овим, истина, још није решен проблем композиције као целине. Али постоје неке индиције из којих би се он могао оцртати. Године 1837 објављен је у С р б с к о м

¹ Упор. са ношњом два Стратимировића на њиховим коњаничким портретима које је копирао А. Теодоровић по оригиналима Христифора Жефаровића.

² Вељко Петровић и Милан Кашанин, Српска уметност у Војводини, Нови Сад МСМХХУИ, 46—47. У овој књизи Милан Кашанин је приказао детаљније Јанковићеве фреске у манастиру Раковцу.

³ Louis Bréhier, *L'art byzantin*, 1930, 67.

⁴ R. Spalart, *Versuch über das Kostüm der vorzüglichsten Völker des Mittelalters*, Vierter Theil, Wien, 1807, Tab. XL.

⁵ Das Kostüm der meisten Völker des Altertums, durch Kunstwerke dargestellt und erwiesen von Andréas Lens. Dresden, 1784, 167 и 171—172; pl. 22 и 23.

⁶ Миодраг Коларић, Српска уметност XVIII века, Београд МСМЛIV, 20. Коларић сматра да је Јанковић „био под јаким утицајем Ренесансе.“

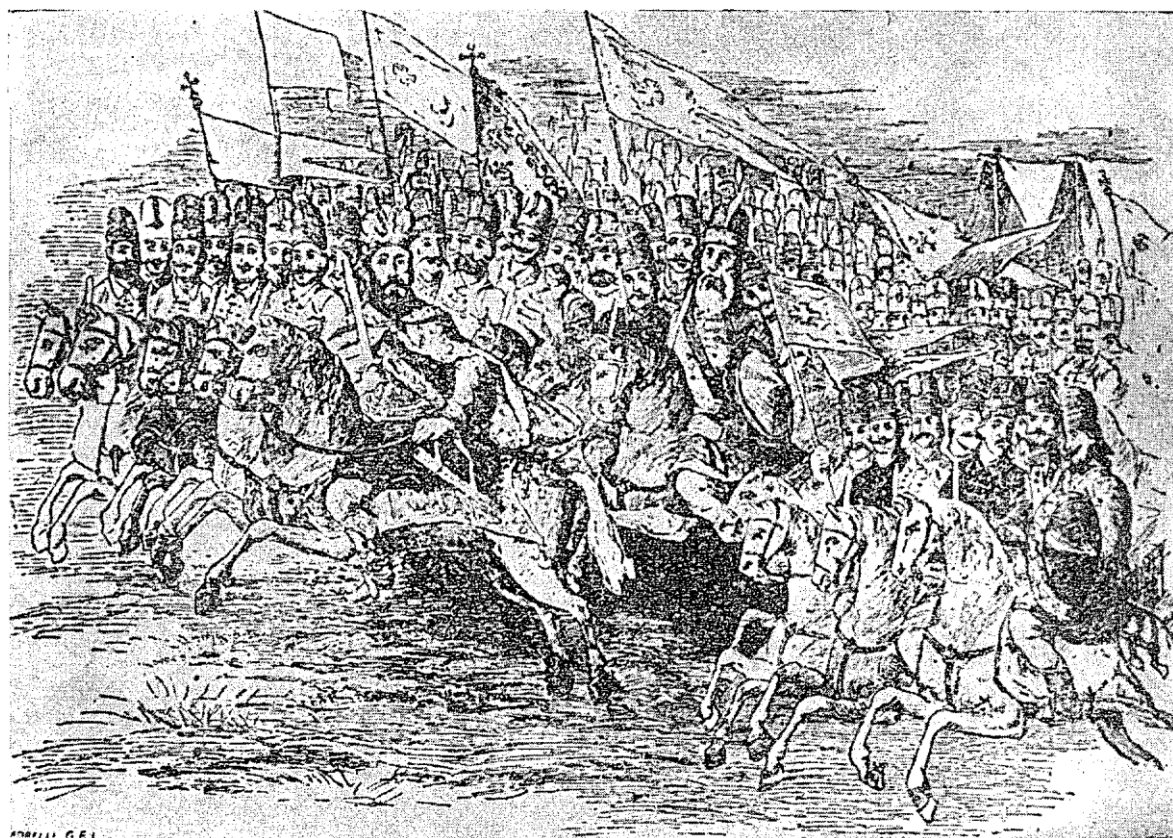
народном листу, у Пешти бакорез Косовске битке који је резао „F. O. Collar“. Колар је радио и друге бакорезе и дрворезе за исти часопис као репродуктивни уметник. Због тога је мало вероватно да је овај бакорез оригинално дело Коларево. То је био прилог уз чланак о косовској битци, где се спомиње „образ Косовског боја“ Амвросија Јанковића који је међу Сремцима као и мошти кнеза Лазара „на угледу“.¹ У овом бакорезу приказан је низ сцена од косовске вечере до Лазаревог погубљења. Цртеж је детињасто наиван, без ичега уметничког. Али у основној замисли он има извесне сличности са врдничком сликом. Распоред српске и турске војске, положај турских шатора, град изнад њих, кнез Лазар, српски коњаници, њихова ношња и барјаци имају подударности са оригиналном сликом и са Морелијевим бакорезом. Добија се утисак да је Коларев бакорез слободна копија Јанковићеве слике,

¹ Србски народни лист, 1837, 198—199. Наслов бакореза гласи: „Косовска битка на Видов Дан 1389.“ Исти је наслов и на другом издању бакореза из 1860.

слична у основном распореду, али различита у појединостима, нарочито у цртачкој строгости. Бакорез је био рађен на брзину, из пригодних и трговачких разлога. Па ипак је имао извесну популарност. Године 1860 штампан је поново, у Београду трошком Јање Томића из Охрида и Ђорђа Јовановића из Ниша.² Та популарност је потицала отуда што је он можда био слободна прерада врдничког „Косовског боја“ који се сматрао у неку руку аутентичним зато што је био насликан у Лазаревој Раваници.³ Формат оригинала (3 м х 6.30 м.) и мале фигуре на откривеним фрагментима (коњаник у првом плану 0.25 м х 0.30 м.) могле би ићи у прилог овој претпоставци. Фрагменти наслова испод слике који описује у посеб-

² Према љубазном саопштењу друга Рајка Николића, сарадника Завода за заштиту културних споменика Србије, у црквама у Шаренграду и Товаришеву такође је насликан косовски бој, са насловом и нумерисаним објашњењима као и на Коларевом бакорезу.

³ Постоји једно предање да је манастир Раваницу саградио кнез Лазар као војвода сремски. В. Душан Ружић, Манастир Раваница — Врдник у Срему, Нови Сад, 1939, 20.

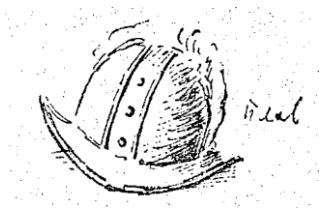
Сл. 3. — Српски ратници на Косову Пољу (бакорез Густава Морелија)

ним — одвојеним реченицама поједине фазе косовске трагедије, на сличан начин као иумерисана објашњења испод Коларевог бакрореза, били би можда један доказ више. Али стање у коме се налази слика Амвросија Јанковића засада нам не допушта да одговоримо са сигурношћу на то питање. Из оног малог броја откривених фрагмената још се не може оценити да ли је композиција слике била у барокном духу, јединствено

схваћена у погледу радње, места и времена, или у традиционалном српско-византиском, састављена од низа сукцесивних сцена у оквиру једне исте целине, као на Коларовом бакрорезу.

Иако су овде извесни проблеми тек само начети, ипак се већ сада може назрети сложеност уметничког дела Амвросија Јанковића и посебан значај његовог „Косовског боја" у оквиру српског сликарства XVIII века.

Павле Васић

Декоративни мотив — морион
(деталј са оригинала)

LA «BATAILLE DE KOSOVO" D'AMBROISE JANKOVIĆ

En 1776, le peintre Ambroise Janković peignit une composition murale appelée "Bataille de Kosovo", dans le réfectoire du monastère de Ravanica, à Vrdnik. Cette peinture a été détruite au cours de la Première Guerre Mondiale par les occupants et, par la suite, on a repassé le mur à la chaux. En 1953 et 1955, on a procédé à des recherches à cet endroit et on a alors pu nettoyer et conserver quelques fragments qui étaient restés. L'auteur de cet article étudie l'origine et le style du tableau. Composé des éléments hété-

rogènes,— byzantins, baroques et néoclassiques, il présente une ; originalité incontestable. C'est aussi pour, la première fois que ce motif paraît dans la peinture serbe. Une certaine analogie existe entre ce tableau et la gravure de F. O. Collar, publiée en 1837, où l'on voit mieux la disposition des figures. Mais vu l'état actuel du tableau, on ne peut pas conclure d'une manière absolue à l'identité des compositions de Janković et de Collar. La dernière serait plutôt une libre interprétation du tableau de Janković.